

KABDEBŐ LÓRÁNT

„Divatok az irodalom körül”

A Nyugat modernsége megelőzte a futurizmust. A Nyugat olyan forradalom volt, amely a korabeli irodalmi közállapotok elutasításának, a megkésetttség meghaladásának összetartó kapcsát jelentette, míg a modernség másutt sok-sok egyéni forradalom révén valósult meg. Ezek egyike volt a futurizmus. A futuristák tisztelettel fordultak a nyugatosokhoz. Akik nem tudtak velük mit kezdeni.

A futuristák a mára a Nyugat emblematikussá vált két költőjétől arcul csapást kaptak. Nyíltan, határozottan. Ady a tehetség nevében, ingerülten,¹ Babits a hagyomány tisztelete okán, méltósággal utasítja el közeledésüket.²

¹ „Ama nem kevés számú boldog magyarok közül való vagyok én is, akit Milánóból meg szoktak szerencsétlenül évek óta már a futurizmus új és új manifesztumaival. Új poézis, új história, új filozófia, új kép, új szobor, új ház, új természet, új matematika, azaz, pardon, új matematikát még nem manifesztáltak. Ellenben legújabb förmedvényükben új muzsikát akarnak [...] Hát én utálok a futuristákat, természetesen csak azért s elsőképpen azért, mert nem nagyon tehetségesek, de nagyon programosak.” ADY ENDRE: *La Fanciulla del West*, Nyugat, 1911, 15. sz. Figyelő, 247. Szabó György a futurizmusról írott könyvében (*A futurizmus*. Budapest, Gondolat, 1962, 117.) a folytatást is idézi: „Ez már: bolt, egy kimérő üzlet, ahol hetekig dolgoznak: a közönséget miként lehet idecsalni, megrészegetni s becsapni.”; de ez már énszerintem inkább *A Nyugat lánya* című Puccini opera európai premierjére vonatkozik, ennek eseményeit is belevonja ugyanis Ady ebbe a Figyelő-cikkébe, erre utal a cikk címe is és a cikkben meg is említi jelenlétét („Ott voltam az első kontinentális premierjén”); így keveri Ady a futuristák kiadványát és az opera nagy felhajtással bemutatott előadásának körülményeit: „Ám az utolsó manifesztum: igaz, t. i. a zenei manifesztum, mely egy-két-három Pucciniről szól, akik impresszáriók karján s sok százezer pénzüknél az ölen olasz kakofóniát csinálnak.” Valami igen felháborítható Adyt: az operaelőadás, a manifesztum, avagy – és ez a legvalószínűbb – mindkettő együtt.

² „Szecessziós olasz könyv, elég ízléstelen, olyan széles, amilyen hosszú. A címe: Aeroplánok; és tartalmazza a második futurista proklamációt Marinetti tollából és Paolo Buzzi verseit. A *Poesia* című folyóirat kiadása; s az első lapon magának a hírhedt Marinettinek sajátkezű ajánlása: Au directeur de Nyugat hommage sympathique de Poesia. A tartalom: egy tökéletesen érthetetlenül és nagyhangúan szimbolikus előszó, melyben naiv hévvel van elmondva, hogyan ostromolják meg a futuristák a Paralízis és Podagra nevű városokat; és gyakran homályos, mitológiával telt, erőszakkal disznókodó és zseniáliskodó, szerfelett affektált költemények, elég ritmikus szabadversben, egy-egy helyen még rímmel is. Mind a két író stílusa... erősen emlékeztet egy bemocskolt és leráncigált Nietzschére, s mindkét író mindenáron felhasználja a modern technika vívmányait, már nem a verstechnikáét, hanem az automobil és aeroplán-technika vívmányait. [...] Mindezek nem olyan dolgok, melyek alapján a Nyugat a Poesiával valami szellemrokonságot vállalhatna. Amit az olasz az ő sajtóságos gyermekes entuziazmusával most próbálgat, nálunk már túlhaladott dolog s mi azokban nem modernséget, hanem a modernség paródiáját látjuk. Nálunk már csak harmadrangú Adyutánzó ragaszkodik okvetlen az értelmetlenséghez s vidéki írók akarnak mindenáron perverzek lenni mint a gimnazista ha tiltott gyümölcsről álmodik. Az automobil is elég avult költői rekvizitum már, mióta ráültették többet is a halált; s a politikába és

Bárha a folyóirat a futurizmussal szembesülve mégsem volt egységesen elutasító. Balázs Béla³ például ha a futurizmus gyakorlatát ki is neveti, gondolatvilágát-teóriáját megértően értelmezi: „A Bernheim-jeune cég három kiállítási szobájának falán most összedarabolt testrészek kavarnak zuhanó kémények, valamint ruharingyok és szétszedett gépszerkezetek forgatagában. A közönség ... a közönség egymást nézi és nem mer nevetni. [...] Egyet pedig el kell ismerni. Amit csinálnak, az valóban új. Sem előzménye, sem rokona a festészet történetében nincsen. (Bár nem hiszem, hogy szégyellniük kellene a rokonságot.) »Művészetük« átmenet nélkül, teljes fegyverben lépett ki teoretikus homlokukból. (Mely különös jele vajon az időknél, hogy e sorrend mostanában így megfordult, hogy az elméletek megelőzik a művészeti irányokat?!) – Elméletük, melyet gyakorlott dialektikával fejtettek ki, a következő. A mozdulatlan látott tárgyak üres absztrakciók. Sem a valóságnak, sem lelkünk állapotának nem felelnek meg. Kívülünk és bennünk csak mozgás van. Minden vonal csak erők iránya, melyeket a festőnek fel kell fedni, széttörvén a mozdulatlan látszó dolgok ormait. A másik nagy elv pedig, hogy a lélekben egyszerre és együtt jelenlévő dolgokat együtt kell festeni. Nem az fontos, amit látunk, hanem az asszociációk, mert azok a mi igazi belső élményünk.”

Szabó Dezső⁴ pedig kacaját elnyomva tájékozódó tanulmányai sorába iktatja vélelmét. Megérteni? Megítélni? Értelmezni? „Nagyon könnyen lehetne jutányos vicceket csinálni erre a könyvre, melynél zöldebb és vadabb fiatalságot még nem nyomtattak könyvvé. A legszelídebb mondata is delíriumos kiáltás és maga az olvasás is gyulladásba hozza az ember füldobját. De érdekes, mint sok száz fiatalembernek a lelkiállapota [...] Voltaképpen ezekből az általános s nem nagyon rendezett kiállításokból nem lehet összeszedni egy programot, hogy mi is volna a futurista irodalom, de éppen az a programjuk, hogy nincs programjuk. A futurizmus tartalma Marinetti szavaiból kivehetőleg a következő volna: Minden, ami volt, ami már tegnapi: értéktelen dög, akadálya az életnek. El kell égetni minden könyvtárat, minden múzeumot, elpusztítani mindent, ami szép, nagy vagy érdekes címen hozzánkig lopta magát, csupaszra kell borotválni a világot minden múlttól, hadd

---

osztrákszidásba mi magyarok, hál Isten, alaposan belesömöröltünk. A Nietzsche-utánzás sem igen imponál mióta Nietzsche gondolatai is divatcikké lettek. S főleg a Nyugat több éves gyakorlatával mindig azt mutatta, hogy a költészet akkor modern, ha költészet és nem akkor költészet, ha modern.” És a viszonyítás, mely a Nyugat-mozgalmat, mint a modernizmus betetőzését mutatja fel: „Mindazonáltal mi is futuristák vagyunk szívvel-lélekkel és igaz örömmel tapsolunk a lelkes kis olasz csapatnak. Reggel köd szokott lenni és a köd gyakran azt bizonyítja, hogy reggel van. A köd el fog oszlani, ha feljön a nap. Nekem az az érzésem, hogy Itáliában ma még nem jött fel a nap: örülni kell a ködnek. [...] Tapsolunk, mert mi is futuristák vagyunk.” – végül ezzel a poénnal utasítja vissza a futuristák újabb újtó tevékenységét. Babits Mihály: *Futurizmus*. = Nyugat, 1910, 7. sz. Figyelő, 487–488. (Paolo Buzzi *Aeroplánok* című könyvéről, melynek bevezetőjét Marinetti írta).

³ BALÁZS BÉLA: *Futuristák*. = Nyugat, 1912. 7. szám. Figyelő. 645–647.

⁴ SZABÓ DEZSŐ: F. T. Marinetti: *Le Futurisme*. Paris, Sansot. 3.50 f. = *Nyugat*, 1912, 14. sz. Figyelő, 156.

nőjön az új élet. Az élő férfi legyen kegyetlen, ragadozó, sovinszta és a harcban lássa a fő célját. Minden megölt ellenség frissítő zuhany az életre. A harc után az ipar és kereskedelem ádáz konkurenciája az élet. Mindig újat teremteni, mindig lerombolni a tegnapi iparban, művészetben, irodalomban. Csak a jövő az érték és csak a jelen perc az eszköz, ezt kell kizsákmányolni s egész élettel teremtővé tenni. Kedvesen érdekes, hogy kiáltja át ezt a programot a pedagógiába: nyaktörési, kupánütési gyakorlatok etc. Mindig, mindenütt egész élettel alkotni és csak újat.” Majd Marinetti küldeményeit megkapva, komolyan véve ismerteti azokat a következőkben. „A költemény a modern energia, az erős élet, a hősiesség himnusza. Hadüzenet minden múltnak, tétlen álmodozásnak, beteges romanticizmusnak”⁵ és megértően összegezi: „Minden iránynak megvannak a furcsaságai, s a fiatalság, merészség és erő vadságaiban, félrerúgásaiban is szimpatikus.”⁶

Ne felejtjük, Balázs Bélát ekkoriban választja szerzőtársul Bartók, Szabó Dezső pedig a folyóirat majd mindegyik számának meghatározó teoretikusa. Csak a forradalmak utánra válnak epizódikussá – az utókor emlékezetben is. Ezért is gondolkodhat el Szegedy-Maszák Mihály: vajon „a futurizmus: az élet és művészet új lehetőségei” kifejezést alkalmazó Szabó Dezső állásfoglalása nem fogható-e fel úgy már a korábbi évekből is, „mint távolodás a Nyugat képviselte modernségtől”.⁷

Aki megérti a futurizmust, az a Nyugat legszabadabb szellemű költője, aki a folyóirat nélkül is Kosztolányi lenne. Ady negligálja, az egyetlen, aki ha Ady nem lett volna, akkor is olyanra formálódna, amilyen lett. Ő meg nem az elméletükkel törődik: a gyakorlatukra figyel, és még fordít is belőlük. De éppen ezért, mert érti őket, megfigyeli, mit tesznek, aztán fordul tovább, kevéssé kötik le érdeklődését.

A fiatalabbak amikor megjelennek, a futurizmus elveszítette újdonságát. Felszívódott, keveredett, egy lesz az avantgárd irányok közül. Ha korábban Kosztolányi Adyval szemben ad hangot a futurizmusnak, sőt Szegedy-Maszák még arra is gondol – joggal –, hogy a Kosztolányinál az avantgárd iránt érzékelhető rokonszenvvel is lehet magyarázni, „hogy Babits és Kosztolányi szemlélete között nőtt a távolság a későbbi években”.⁸ Szabó Lőrincnek a *Kaliban* későbbi verseiben, majd a *Fény, fény, fény* kötetében jelennek meg futurista hangszerelésű megformálások, talán éppen Babitsot bosszantandó. De amint *A sátán műremekei* után, a Pandora idején, amikor a fiatal nemzedék lapszerző szerkesztője lesz, visszabékülve Babits nyomán egyfajta „univerzalizmust”, a megformált szövegen belül a létezés ellentmondásaira felfigyelő dialogicitást keres. 1928 végére szembe fordul

⁵ SZABÓ DEZSŐ: F. T. Marinetti: Le Monoplan du Pape. Roman politique en vers libres. Paris. Sansot et Cie. = *Nyugat*, 1912, 16. sz. Figyelő, 298–299.

⁶ SZABÓ DEZSŐ: Luciano Folgore, Futurista: Il Canto dei Motori Ediz. di »Poesia« Milano 1912. = *Nyugat*, 1912, 16. sz. Figyelő, 299–300.

⁷ SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY: A *Nyugat* és a világirodalom. In: SZ.-M. M.: *Újraértelmezések*. Budapest, Krónika Nova Kiadó, 2000, 118–119. A tanulmányra a konferencián Szkárosi Endre is hivatkozik.

⁸ SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY: A *Nyugat* és a világirodalom, 119.

a következetesen doktriner avantgárd irányzatokkal. Megírja *Divatok az irodalom körül* címmel leszámolását,⁹ sőt nem egynek – köztük a futurizmusnak is – kitűnő paródiáját is megszerkeszti.

FUTURIZMUS

Adhortáció:

Nem elég! A sanzon-rész teljesen mellőzendő. Férfias, militarista világnézetet keverj össze félmáz-a dinamittal s vágd a múzeumok és könyvtárak képébe, mint Marinetti, vagy az oroszok. Logikád tanuljon vad bakugrásokat. Űtessd vasfürdőbe a muzsát, köpj bele a vízbe, aztán öntsd nyakon vele a természetet. Több technikát, vad színeket az impresszionista pillanatfelvételek palettájára! Mozgást, lendülést, nyugtalanságot! Ne férj el a bőröndben! Rázd fel nyárszolgári békéjükből az egymás mellé szedett szavak és verssorok illedelmes rendjét, és pofout a hülyéknek, akik nem hiszik, hogy örült vagy. Ha meg elhiszik, annál rosszabb és felháborítóbb! Rajta, *nyargalj hasukba egy motorbiciklin!*

Egzekució:

Töf pöf töfböf brrr
 zrz krú-ú-ú
 zürr zürr rohanunk
 elérlek tűz két lámpa előre
 gyű te bitang!
 Neki a hegynek
 föl föl föl!
 föl föl
 föl utána! bele!
 lüktető acélbordákkal a robbanó acetiléntartály
 hogy reszkessen a tengely
 Guzzi-gyártmány Bp 80—267 csikorgó isten
 száqud hopp! hopp!
 Karburátor és ablatívusz (csak úgy eszembe jutott)
 zürr burr krú-u-u-ú
 ös^ssz^evi^sssa spulniz zuka KILOMÉTEREKET
 ú-u-u-u-u-u-ú!
 u-u-u-u-u-ú
 föl föl föl
 föl föl
 föl na végre:
 CÉL!!

A futurizmusra figyelve ekkor pedig már Oroszország felé tekint, ahol második fénykorát élte eddig – de éppen ekkor irtódik ki. „Oroszország a közhittel ellentétben nem dédelgető, hivatalos melegágya az extrém törekvéseknek” – jegyzi meg röpirata *Oroszország és a futurizmus* című fejezetében.¹⁰ És a dogmatikussá váló kultúrpolitikának a félreértéseként éppen a felszámolásnak az asszisztálását fogadja magáévá. *Lunacsarszki az osztályfeletti, általános emberi, klasszikus kultúráról* címmel külön fejezetet szentel, amelyben felvezetheti összegezésül a maga „univerzalizmusát”: „Az új Oroszország ezek szerint mintha pálcát törne az irányok fölött

⁹ SZABÓ LÓRINC: *Divatok az irodalom körül*. Megjelent 1928 év végén, az 1929-es *Az Est Hármaskönyve* című kétkötetes kiadványban, I. kötet, 83–116. Újraközölve: SZ. L.: *Könyvek és emberek az életben. Prózai írások*. (Vál., s. a. r.) Steinert Ágota. Budapest, Magvető, 1984, 156–195.

¹⁰ SZABÓ LÓRINC: *Könyvek és emberek az életben*, 193.

annyira, amennyire megérdemlik, s noha praktikus meggondolások vezetnek, az igazi magas kultúra szempontjából kifogásolhatatlanul degradálja részletértékké (s kifogástalanul védi meg részletértéknek) a modern divatok forradalompolitikai tendenciáit.”¹¹

És még egyszer váratlanul jelenik meg Szabó Lőrinc-szövegben a futurizmusra való hivatkozás. Az *Örök Barátaink* 1948-ban megjelentetett második kötetében: a T. S. Eliot költészetét jellemző kisesszében olvasom: „Első költeményei többnyire szatirikus kis életképek, rímtelen prózaversekben, bár a futuristának tetsző Eliot elsőrangú formaművész. Későbbi munkái sokkal elmélyültebbek, de ugyanakkor homályosabbak, sőt talán akartan érthetetlenek is, legalább a részleteikben: a szellem tudatalatti rétegeiben mintha kritikai gondolatokat és érzéseket kívánnának rezzenteni a modern civilizáció és lélek hitványságának leleplezésére.”¹² Talán az Eliot költészetét kiemelten idéző Babitscsal vitatkozna ebben a szövegben továbbra is? Vagy csak az avantgárd-kapcsolódásra utal ezzel a megfogalmazással? Mindenesetre egy olyan költővel hozza kapcsolatba, akiről ezt a kapcsolódást nem igen szokták emlegetni.

* * *

Mégis van Szabó Lőrinc pályáján két pillanat, amikor a futurizmus egy-egy vers erejéig megrázó erővel jelenik meg költészetében. Pontosabban egy-egy megformálандó probléma leginkább a futurizmus szövegszerűségét magára öltve nyerheti el versszerűségét.

Az egyik az 1920. május 4-ről dátumozott *Áradás! Áradás!* című¹³ vers, ahol az ifjú költő a futurista vers maszkját ölti magára, hogy bemutassa a huszadik század mindentől elkülönböző, ekkor kibontakozó leendő arculatát. És mögötte – a vers történetiségében – feltűnik a futurizmust negligáló nyugatos költő, Babits, aki a vers olvastán sokkos állapotba kerül. „Harmincnégy évvel ezelőtt, 1920 tavaszán írtam ezt a próza-verset. Akkoriban hirtelen nagyon megcsömöröltem azoktól az impresszionista-parnasszista kísérletektől, amelyekkel Babits Mihályt felkerestem, s amelyekkel a barátságát megszereztem. Nyilván aktuális élmények hatása alatt írtam aztán, talán harmadik vagy negyedik prózai költeményként, ezt

¹¹ SZABÓ LÓRINC: *Könyvek és emberek az életben*, 194.

¹² SZABÓ LÓRINC: *Örök Barátaink. Kiseb lírai versfordítások második gyűjteménye*. Budapest, Egyetemi Nyomda, 1948, 266. Ezt a szöveget közöljük újra az *Örök Barátaink* kétkötetes összesített kiadásában: Budapest, Osiris Klasszikusok, 2002. II. k., 972.

¹³ A költő hagyatékában általam megtalált kéz- és autográf javítású gépiratos tisztázatban megőrzött verset, és a hozzá gombostűvel tűzött, 1954. április 18-án írott emlékezést először az *Értelű diákkévek* című antológiában közöltem, mellékelve a kézirat fotóját is (Napló, levelek, dokumentumok, versek Szabó Lőrinc pályakezdésének éveiből, emlékezések az 1915–1920-as évekről. /Összeáll., vál., s. a. r., bev. tan., jegyz./ *Kabdebő Lóránt*. Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum–Népművelési Propaganda Iroda, 1979, 296–302.).

a verset. Délután elvittem Babitsnak. Könyvtárszobájában, a díványán fekvé olvasta végig; utána remegni kezdett, s azt mondta, hogy 'ennél nagyobb verset Vörösmarty óta nem írtak.' Minthogy addigi írásaimat csak kitűnő ígéreteknek tartotta, ez a dicséret egészen elkábított. Nem is tudtam hinni neki, és nyilvánvaló, hogy Babits dicséretében elsősorban a saját félelmei szólaltak meg" A *Vers és valóság*-ban pedig a *Záporban* című versről beszélve az említett versről is elismétli: „Szabad vers abból az időből, amikor a tüntetően rideg és merev parnasszizmussal, hogy úgy mondjam, szakítottam, és a legformalistább verstechnikából egyenesen a szabad versbe zuhantam. [...] tartalma a fehér hadsereg pesti bevonulása – úgy ünnepeltem benne a darutollasokat, hogy kedvét vegyem tőlük a népnek. Erre mondta Babits egy délután, hogy: 'ilyen nagy verset nem írtak Vörösmarty óta'. Nagy mesteremnek ez a dicsérete azonban mérhetetlen túlzás, őt saját akkori félelmei és antimilitarizmusa vesztegették meg erre a túlzó ítéletre.”¹⁴

Szabó Lőrinc felháborodása és Babits félelme kapcsolódik ebben a rátalálásban. A futurista kiáltványok retorikáját ölti magára a fiatal költő, hogy megszólaltassa az akkor elmúló évek erőszakhullámainak jellemzését. Példázza a vers, hogyan válik egy stílusformáció egyben egy politikai földrengés bemutatójává. A művészeti irányzatként megjelenő mozgalom Olaszországban és Oroszországban egyúttal politikai mozgalommal is társult. Erre a lehetőségre figyel fel a fiatal költő, aki ezzel a verssel éppen egy eltávolítást óhajt megfogalmazni: a művészet és a gyilkossá váló politika szétválasztásának ironiáját teremti meg ezzel a futurista költeménnyel. Babits reagálása erre figyelmeztet, a „Vörösmarty óta” megfogalmazás a magyar költészetben a politikával párhuzamosan összefonódó retorika visszavételét hangsúlyozza. Az *Előszó* és *A vén cigány* folytatásaként fogva fel fiatal társa pasztiche-át. A művészet és a politika szembeállításának nagyszerű esélyét fedezi fel ebben a megrendítő erejű költeményben. A későbbi, a *Vezér* jelenséggel szembeforduló portretírozás előképeként, és Babits által művészi megvalósításként visszaigazolt módszerként értelmezhetően.

De ha pasztiche-ként értelmezem a verset, létrejöttének és Babitsra gyakorolt hatásának egyiként érvényesülő még egy alkotói mozzanatra gondolhatok. Ha utóbb T. S. Eliot korai ironikus zsánerképei esetében éppen a futurizmus kifejezést vélte a jellemzésre legalkalmasabbnak, akkor saját alkotásában is egy ironikus mozzanatra figyelhetek fel. Éspedig az éppen ekkortájt kiélesedő Babits Szabó Dezső, és az ezt követő Szabó Dezső Szabó Lőrinc ellentétre is utalhat a költemény. A Magyar Írók Szövetsége körüli szakítások, és a Babitsra fenyegetően nehezülő Szabó Dezső-i fenyegetések stíláriális visszhangját is érzékelem a vers stílparódiájában. Babits számára ugyanis Szabó Dezső zsaroló fellépése jelentette ekkor a legnagyobb veszélyt, Szabó Lőrinc pedig (korábbi, a diktatúra utóidejében öszszehangoló Babits-Szabó Dezső barátságából következően) a Magyar Írók Szö-

¹⁴ SZABÓ LŐRINC: *Vers és valóság. Bizalmas adatok és megjegyzések.* (Szöveggond.) Lengyel Tóth Krisztina, (jegyz.) Kiss Katalin, Lengyel Tóth Krisztina, (utószó) *Kabdebó Lóránt*. Budapest, Osiris Kiadó, 2001, 21–22.

vetségének titkáráként éppen a Szabó Dezső-i szájtartás paródiáját gyakorolja ekkori leveleiben.¹⁵ Mindez összejátszhatott a vers keletkezésében és rögtöni kiváltott megrázó hatásában.

* * *

A másik Szabó Lőrinc három utazásának (az 1924 és 1925-ös észak-olasz útjának, valamint az 1925-ös Fiuméből tudósító gazdasági kongresszusi részvételének¹⁶) összegezése. Az *Óda a genovai kikötőhöz* című versnek az első változata 1925 nyarán készült el.¹⁷ Két megközelítési mód összevonása: egyrészt az élő-nyüzsgő-lenyűgöző-elriasztó-állandó mozgásban élő világgikötő beleélése a versbe; másrészt a mozgásnak-jónak-rossznak-fennségesnek-mocskosnak eluralkodása a létezésben. Széthullás és megerőszakoló összefonódás egymást kiegészítő látomása. Egy új rend, amint maga alá gyúri a részletek átfoghatatlan sokaságát („a halmozódó hatalom és rendetlen rend”).

Az olasz nyelven tavaly megjelent Szabó Lőrinc-kötethez írott kísérő tanulmányomban kiemeltem a verset, sőt belefördítettem a kötetbe.¹⁸ A költőnek Genova 1941. február 9-i bombatámadásának hírére a rádióban elmondott szövegét is felidézve:

„Márvány és azúr és vas: ennyire emlékszem Genovából. Egy robbanásszerű, óriási hatásra, amely elvakított. Egy káprázatra, melynek alig vannak részletei.

Már-már húsz esztendeje, hogy ott jártam. Akkor még nem tudtam s talán nem is akartam úgy észlelni, ahogy kell, reálisan. Részeg voltam a várakozástól, részeg a kisebb-nagyobb beteljesedésektől. Élő expresszionista festmények közt éltem, sugarak és zenék szökőkútjai közt. Van egy versem, *Óda a genovai kikötőhöz*: egy kicsit bizonyosság mindarra, amit mondok.

Az I. világháború után voltunk. Tengerből addig csak az Adriát láttam 1924-ben. A rákövetkező nyáron aztán egyszerre végigutaztam egész Észak-Olaszországot, huszonhárom várost, Velencét és a Dolomitoktól a Stelvio gleccservilágán és

¹⁵ SZABÓ LŐRINC: Napok a Magyar Írók Szövetségében (Szabó Dezső mellett) 1919 őszén. In: SZ. L.: *Vallomások. Naplók, beszélgetések, levelek* [Osiris Klasszikusok]. (Szöveggond., jegyz., életr., utószó) Horányi Károly, Kabdebő Lóránt. Budapest, Osiris, 2008, 26–34.

¹⁶ Lásd Szabó Lőrinc és felesége úti feljegyzése. In: Szabó Lőrinc környezetének naplói. (Vál., s. a. r., utószó) Tóth Mariann. Miskolc, Szabó Lőrinc Füzetek 8. Miskolci Egyetem BTK Szabó Lőrinc Kutatóhely és az MTA Könyvtára, 2007, 41–42.; az utazásokat kísérő riportokat lásd: SZABÓ LŐRINC: *Emlékezések és publicisztikai írások*. [Osiris Klasszikusok], (s. a. r.) Kemény Aranka. Budapest, Osiris, 2003.; valamint: CŰRKOVIC-MAJOR FRANCISKA: *Szabó Lőrinc kelet-adriai utazásai*. Miskolc, Szabó Lőrinc Füzetek 10. Miskolci Egyetem BTK Szabó Lőrinc Kutatóhely, 2009.

¹⁷ Megjelent: Magyarország, 1925. augusztus 30., majd az 1926-ról dátumozott, de már 1925 decemberében megjelent *Fény, fény, fény* kötetben; Átdolgozott, véglegesített változata „Változat” alcímmel: *Pesti Napló*, 1933. december 17., kötetben: a *Válogatott versei* 1934-es debrecenben megjelent kötetben.

¹⁸ LŐRINC SZABÓ: *Poesie scelte*. (Szerk.) Eszter De Martin, (konzulens, lektor) Cincia Franchi. Roma, Accademia Ungharese di Roma, Lithos, 2008.

a Comói-tavon át a Földközi-tengerig. Az egzotikumot, az álmot, a valóságot kerestem. S áldottam az utazást, amely nem ébresztett fel!

Genova volt a legtávolabbi cél, a csúcspont. Alig tudtam róla konkrét adatokat. Magyarok nemigen emlegették. Bedekkerem nem volt, térképem sem. Különleges gyorsvonat vitt, suhogott velünk – a feleségemmel utaztam Milánóból –, villanyvonat, villámvonat, amelyet addig csak hírből ismertem, hegyláncokon, alagutakon át, maga is a technikus Itália csodája. S egyszerre a várva várt tenger, a határtalan kékség! A pályaudvar előtt pálmák közt egy szobor. Kién? Ha Dantéé vagy Leopardié lett volna, meghat. De olyasvalakié volt, akire nem gondoltam, s aki egyszerre és vadul még tovább lendítette a vágyamat és képzeletemet: a Kolumbuszé! Üveggömbbé változott alattam a Föld, szemem az Indiákat látta, a hajókat a délkörök kék rácsai közt... Pénzem kevés volt, de ahogy lenéztem a felső circomvalazione-ról, a hegyekről, le, messze, Afrika felé, gazdaggá tett a tenger, s amit súgott, a kaland és a szabadság, lentről pedig, a másik, az alsó circomvalazione felől vagy a kikötőből, a csúcsokig felcsapó márványzúrzavar. Tíz- vagy húszemeletes palotaszorok tündökölnek félkörben a nagy öböl felett, felhőkarcolók sorai? Tündéri függőkertek, egész fürdőváros? A parti lejtőn tudniillik egymás fölé, egymás folytatásává rakták, emelték a villákat és utcákat, föl, föl, a tetejükig. A márványhullámokká változott tenger rohant fel azokig a tetőkig! Remegve néztem, bámultam az irtózatos nyári ragyogásban ezt a városcsodát, és nem bírtam betelni vele." – emlékezik rádióelőadásában a költő ifjúságának sugárzó élményére.¹⁹ Ebben a világforgalmú kikötőben megértette az újabb kor életformáját, A benne rejtekező hatalmi megaláztatást, amelyre csak most, egy évszázaddal később döbbsent rá az emberiség: a globalizációt.²⁰

És beledöbbsent. Az utazó szemében már akkor kettős tanulságot jelentett. Látta a világváros fényeit, elámult az emberi alkotás csodáin, felfogta a tenger óriás hajóinak távoli világokat összekötő erejét, – de felfigyelt az embert pusztító erők elsza- badulására is. „Ami lélegzetelállító szépséget, gazdagságot, hatalmat, ami meglepetést a körszínházzá tárult város mutatott és szuggerált, azt festette, azt realizálta, feketén, zordonan, vasban és szennyben és veszélyben, a kikötő, a rakodópartok, egy-egy szürkés-kék hadihajó és az óceánjárók és az ezer meg ezer mindenféle vízi jármű, motorosok és vitorlások örült tolongása. Fent a mosolygó Istenség, Genovának mintegy az ideája; lent az istenség nyüzsgő, csikorgó, villogó, izzadó és bőgő szerszámai és fegyverei, a vízen ringó, kürtő- és árbocerdős fekete vasváros: talán pokol, és mennyországteremtő pokol: a kézzelfogható Világkereskedelem.”²¹

¹⁹ SZABÓ LŐRINC: Az én Genovám. In: SZ. L.: *Emlékezések és...*, 531–532. Ld. ugyanerről utóbb, versei keletkezéstörténetét elbeszélve: SZABÓ LŐRINC: *Vers és valóság...*, 42.

²⁰ Lásd: RUTKAI BALÁZS: Óda a genovai kikötőhöz – Egy új „világforma” látomása. = *Parnasszus*, 2009 tél, 100–104.

²¹ SZABÓ LŐRINC: Az én Genovám. In: SZ. L.: *Emlékezések és...*, 532.

Rajongott érte, de félelemmel is eltöltötte: „A feleségem, nem tudom, miért, attól félt, hogy meggyilkolnak bennünket. Még a szállodában is félt. Egy ekkora kikötőváros, a legnagyobb, a legforgalmasabb a Földközi-tengeren, már csakugyan az egész világot gyűjti magába, minden nagyszerűséget és minden aljasságot, amire ember képes.”²²

A költő expresszionizmust emleget, én a futurizmus emlékeihez kötném inkább a verset. Már csak a colour locale jogán is. A colour locale-t felhasználó stílusformálás eredményeként éppen az „univerzalista” látomását megelőlegező összegezés és átváltás, amely – a költő lekicsinylő megjegyzésével ellentétben szerintem – a vers utolsó darabjában már a *Te meg a világ* kötet módszerét, a világ külső és belső szövevényére figyelő monitorizáló tekintet megjelenését vezeti fel.²³

És mindez együtt: a félelem maszkjának megformálása. Mint az 1920-as versben. Ámulat és ironia összeszövődése. A megerőszkolt világ látomása. Az erőszak szükségessége és borzalma, a Kalibán-vízió tárgyiasulása. És ugyanekkor egy újraépülő világnagy konglomerátum szemlélésének módszerét megszüelő újabb lehetőség. A futurista technikából („égnék csavart fekete ágyúcső”) kinövő látásmód: az elkülönülés, kívülállás, mérlegelés újfajta módozata. És talán az egészet ellenpontozó figyelő-védekező költői pozíció megszerkesztése. A „szép” új világ – és ellenében a megújuló hagyomány: a védekezés, a figyelés, az elemzés a futurista módszerből kinövő, vele ellentétes megképződése. Az új választóakarat megjelenése. Egy alkalmi stílus felhasználása és egy általános érvényű költői alkotás-mód megteremtése.

Mindkét vers egy-egy lendület szülötte, de benne és mögötte ott található egy-egy szorongó, félelemmel telített személyiség is. Babits és Szabó Lőrincné alakja. A futurizmus megszólalásmódjába beleírva a félelem pszichózisa, az elfojtott expresszionista „kiáltás”.

²² SZABÓ LÓRINC: Az én Genovám. In: SZ. L.: *Emlékezések és...*, 532.

²³ Majd az ifjabb pályatárs, aki oly nagyra tartotta a költőt, legbensőbb ihletettségu versébe írja át az óda költője által lekicsinyelt záróképeinek egyik sorát: „most látni, milyen óriás:” – „most látom, milyen óriás ő”.